

Марія Скибіцька

ТИРЛИЧ ЖОВТИЙ GENTIANA LUTEA L. – рідкісна лікарська рослина Українських Карпат

Квітучі перли

Лікарські рослини Українських Карпат – це перлини рослинного світу, окраса нашого неповторного ландшафту, джерела, що зачали у собі безліч нерозгаданих наукою таємниць, наше національне багатство. За ресурсами лікарських рослин Україна посідає одне з перших місць у світі завдяки багатству та різноманіттю флори. Промислова заготівля рослинної сировини в Україні проводиться понад 250 років. Багаторічна заготівля без урахування правил збору призвела до того, що запаси дикорослих лікарських рослин значно зменшилися. Понад 250 видів лікарських рослин занесено до Червоної книги України. Тирличі – серед них.

Тирличі

Міжнародна назва роду – *Gentiana L.* – походить від імені іллірійського царя Гентіса, котрий, за переказами, першим відкрив лікувальні властивості цих рослин. Він застосовував їх для лікування чуми у 167 році до н.е. Більшість тирличів – багаторічні рослини, що трапляються на альпійських

та субальпійських луках, майже у всіх гірських системах, окрім африканських. Запилюються комахами з довгим хоботком (джмелі, метелики-бражники), бо нектар у квітах тирличів міститься на дні довгих квіткових трубок. Однією з характерних особливостей тирличів є швидка реакція на зміну температури. Невелика хмара в горах кидає тінь на землю – квіти закриваються, з'являється сонце – знову розкриваються. Так само квіти реагують на сейсмічні коливання (поштовхи) і рухи, спричинені вітром. Ці особливості характеризують тирличі як цікаві для науки види. Важливе значення вони мають і як лікарські рослини. В народній медицині деяких країн їх використовують протягом століть, а у Китаї та Індії вже багато тисяч років. Використовує їх і офіційна медицина. У багатьох країнах Європи всі види тирличів взяті під охорону. В Україні рід тирличів представлений 13 видами. До Червоної книги України занесено п'ять видів тирличів: тирлич безстебловий (*Gentiana acaulis L.*), тирлич роздільний (*G. laciniata Kit. ex Kanitz*), тирлич жовтий (*G. lutea L.*), тирлич крапчастий (*G. punctata L.*) тирлич весняний (*G. verna L.*).

Тирлич безстебловий

Тирлич жовтий

Тирлич жовтий (*Gentiana lutea L.*) – це реліктовий вид. В Україні трапляється тільки в Українських Карпатах на висоті 1650–1920 м вище від рівня моря. Росте окремими групами на високогірних луках, у заростях сосни жереп, вільхи зеленої, на кам'янистих, багатих

на вапно, ґрунтах. Тирлич жовтий походить від лісових рослин Середньої Європи, які тепер вимерли. Він зберіг такі древні риси, як великі чемерицеподібні листки, добрий ріст (досягає 125 см висоти), примітивність будови квітки, жовте забарвлення віночків. Перші два-три роки рослини ростуть дуже повільно і зацвітають на сьомому-дев'ятому році життя, до 12-ти річного віку цвіте і плодоносить через рік, і лише після цього цвіте щорічно. Зазвичай тирлич жовтий досягає 30-40-річного віку.

У народній медицині рослину використовують для загального зміцнення організму, при захворюваннях печінки та жовчного міхура, артритах, малокрів'ї, дизентерії, запущених гнійних ранах, як засіб, що сприяє довголіттю. На Гуцульщині місцеве населення називає тирлич жовтий та тирлич крапчастий «джинжурою», «свічарником», «сусівником» і здавна використовує при лікуванні різних захворювань. Про цілющі властивості «джинжури» народ складав пісні та легенди, наділяючи її магичною силою.

Причини зникнення та перспективи відтворення

Природні запаси тирличів виснажені внаслідок систематичного багатовікового їх збирання як лікарської сировини. Але це – не єдина причина зникнення тирличів у природі. Їх масово винищують туристи, зриваючи для букетів гарненькі квіти. Мала кількість та складна біологія розмноження і розвитку тирличів роблять неможливим достатнє відновлення їх природним шляхом. Зберегти та відновити запаси тирличу жовтого у природі можна внаслідок реінтродукції після введення його в культуру. Це забезпечило б збереження генофонду виду та всебічне вивчення його пристосувальних можливостей за нових умов існування. За комплексним оцінюванням успішності інтродукції, тирлич жовтий є перспективним для

вирощування в культурі. Щоправда, для культивування тирличів є перешкоди: складна система розмноження, підвищена вимогливість до ґрунтів. Більшість видів є мікоризними, що утруднює їхнє розмноження у культурі. Загалом, це складне, комплексне завдання, у вирішенні якого значна роль відведена ботанічним садам.

СЛОВНИЧОК ТЕРМІНІВ

Релікти (від лат. – залишок) – рослини чи тварини, які збереглися від минулих геологічних епох, на сьогодні є переважно рідкісними.

Інтродукція – переселення окремих видів тварин і рослин у місцевості, де вони раніше не існували. Тут – вирощування в культурі лікарської рослини з метою дальшого відтворення (реінтродукції) у природі зникаючого рідкісного виду.

Мікориза – співжиття гриба й рослини, при якому гриб від рослини отримує поживні (переважно вуглеводи) речовини, а рослина за допомогою гриба засвоює з ґрунту недоступні органічні сполуки.

Генофонд – сукупність усіх генів (спадкових ознак) одного виду організмів або його

